

УДК 72.03(045)

Семененко В.С.,
к. арх., професор Олійник О.П.,
Національний авіаційний університет, м. Київ

СТИЛЬОВИЙ АНАЛІЗ ІСТОРИЧНОЇ ЗАБУДОВИ ХРЕЩАТИКА

У статті розглядається архітектура центральної вулиці Києва Хрещатик, етапи її забудови та архітектурні стилі її фасадів.

Ключові слова: *архітектура, історія, стиль, забудова.*

Постановка проблеми. Виявити зміну стилів архітектурних фасадів в різні часи забудови.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Історія будівництва головної вулиці Києва широко розглядається в роботах вітчизняних та зарубіжних авторів. Існує велика кількість наукових праць та статей, в яких дослідженні та виявлені питання забудови головної вулиці Києва.

Б.Черкес [1, 2] розглядав формування ансамблю вулиці Хрещатик. В ґрунтовному дослідженні Б.Черкеса [2] на прикладі формування ансамблю Хрещатика показано, що архітектура відіграє важливу роль у формуванні та утвердженні національної ідентичності за допомогою доступних їй зображальних засобів, матеріалізуючи, трансформуючи та візуалізуючи потрібні для існування цієї влади політичні міфи. До архітектурних засобів утвердження нової ідентичності, вказує Б.Черкес [2], належать містобудівельні (створення нових ансамблів вулиць і площ), архітектурні (будівництво нових споруд) та художньо-декоративні засоби (формування локального середовища, спорудження пам'ятників, пропагандистських та малих архітектурних форм). Серед архітектурних засобів, що відіграють велику роль не лише в утвердженні національної ідентичності, а й формуванні цілісного архітектурно-художнього образу міста Києва в цілому, належить архітектура фасадів його головної вулиці – Хрещатика.

В.Киркевич [6], Л.Проценко [10] М.Кальницький [4], Д.Малаков [11] та інші розглядали питання історичних пам'яток Києва, М.Рибаков [12], В.Ковлинський [8] Т.Малик [3] - історичну забудову міста; А.Юркова історію Києва з точки зору впливу на формування економічних процесів.

Мета даної статті полягає у виявленні змін архітектурних стилів фасадів вулиці Хрещатик

Основна частина. Ми знаємо Хрещатик, як центральну вулицю столиці України, що пролягає від Європейської площі через Майдан Незалежності до

Бессарабської площі. Але це не завжди було так. Історично ця вулиця почалася як незабудований шлях через лісові хащі по Хрещатому яру у бік Василькова під стіною Старокиївської фортеці, що перехрещувався з дорогою, що вела з Старого міста на Печерськ (звідси і походження назви Хрещатик). Також з цією місцевістю пов'язують нині втрачені топоніми «Перевісище», «Піски» та «Козине болото» [5]. Перші житлові будинки з'явилися в цій місцевості на початку 18 століття і являли собою хаотичну забудову землевласників дерев'яними будинками. Обжитою тоді була лише частина вулиці від нинішнього Майдану Незалежності до Європейської площі. Перші кам'яниці з'являються тут лише в середині 19 сторіччя, тоді ж вулиця досягла району нинішньої Бессарабської площі і стала відомою як Хрещатик.

Постанову про офіційне затвердження назви Хрещатик, прийнято лише в 1869р. Тоді ж Хрещатик фактично став центральною торговельною та адміністративною вулицею міста. Це пов'язано з тим, що Поділ ще раніше втратив цей статус через регулярні спустошуючі пожари та весняні повені, а Московська вулиця на Печерську територіально була віднесена до споруджуваної Нової фортеці і виведена з відома міського самоврядування.

До кінця 19 сторіччя обидві сторони Хрещатика (за виключенням тодішньої садиби Мерінга) були щільно забудовані цегляними будинками з магазинами у перших поверхах. З новим статусом центральної вулиці Хрещатик став для Києва своєрідним «полігоном» для застосування архітектурних та технічних новинок.

Зрештою Хрещатик став багатую й ошатною вулицею з приміщенням Міської думи, поважними банківськими конторами, розкішними прибутковими будинками, театрами та сінематографами, різноманітними торговельними закладами. Перші у Києві телефон, телеграф, каналізація та водопровід, газове та електричне освітлення, перший трамвай - усе це про Хрещатик [9].

Формування забудови Хрещатика.

Спрямування вулиці Хрещатик з її зародження було обумовлено топографічними особливостями рельєфу навколишньої місцевості. Схили навколишніх київських пагорбів та русла струмків проклали траєкторію її пролягання та сформували три площі які нині об'єднує вулиця. Ширина вулиці була сформовано згідно з вимогами діючих на середину 19 сторіччя правил землевпорядкування в губернських містах.

Будинки споруджувались в архітектурних стилях, які були домінуючими в Російській імперії на час їх зведення, висотність визначалась правилами містобудування та матеріалами, що застосовувались при будівництві на той час, оздоблювались згідно з уподобаннями та фінансовими можливостями домовласників. Часта зміна прав власності та бажання збільшити площу

забудови на дорогих земельних відводах, призвели до поступового росту поверховості будов на Хрещатику з 2-х до 7-ми поверхів, а також заміщення фасадів будинків, оздоблених в одному архітектурному стилі, на інший, домінуючий на час перебудови чи реконструкції. Формування ансамблю забудови Хрещатика було перервано і заморожено з початком 1-ї світової війни в 1910-х роках.

В 1930-х роках проводилась часткова заміна будов Хрещатика, але вона не вплинула на його обличчя, і ці будівлі майже не збереглися до сьогодення.

Нинішня вулиця Хрещатик в сучасних габаритах утворилась після руйнувань, спричинених 2-ю світовою війною. Жахливою трагедією в історії вулиці став початок фашистської окупації. 24 вересня 1941 р., через декілька днів після заняття Києва німецькими військами на Хрещатику почалася серія вибухів (боєприпаси були закладені НКВД при відступі з міста). Першим вибухнув «Дитячий світ» (архітектор В.Городецький) на розі Хрещатика і Прорізною, від вибухової хвилі здетонували боєзапаси і в інших будівлях.

Рис. 1, рис. 2. Хрещатик після вибухів та пожеж 1941р.

Вибухи і пожежі, що послідували потім, були настільки могутніми, що центр міста повністю і під час війни не відновлювався [11].

У червні 1944 року було оголошено конкурс на створення кращого проекту відбудови Хрещатика, як центральної вулиці столиці УРСР. Обрали проект архітектора Власова. Червону лінію забудови по непарній стороні вулиці було проведено на декілька десятків метрів далше, ніж вона була раніше. Завдяки цьому ширина Хрещатика збільшилась в деяких місцях до 100 метрів. Створили пішохідну зону по непарній стороні, трохи підняту по відношенню до проїжджої частини.

Парна сторона була повністю забудована новими будинками. Вони, на відміну від будинків на непарній стороні, не прилягали один до одного, а мали міжбудинкові просвіти, що сприяло візуальному збільшенню ширини вулиці. Нові будинки на парній стороні Хрещатика будувались не вище 7-ми поверхів,

заповнювали собою ніши зруйнованих будинків, відтворювали суцільний ряд будівель з проходами через арки і гармонійно вписувались в архітектурний ансамбль дореволюційного Хрещатика. Робота по перебудові та відновленню забудови Хрещатика та прилягаючих площ була завершена в 1960-х роках зведенням будівлі готелю «Дніпро».

Наступний етап реконструкції Хрещатика відноситься до початку 1980-х років. Тоді було побудовано будівлю музею В.Леніна. Для його будівництва вперше було змінено топографію Хрещатика – знесено частину Володимирської гірки. Також побудовано декілька будинків між ним та Площею Жовтневої революції.

Я так думаю, що це не останній етап реконструкції Хрещатика. Будівництво багаторівневого ТЦ «Глобус» та новітнє оздоблення його видимої частини, знесення будинку №5 (останній із побудованих між двома світовими війнами), можливе знесення будівлі №40/1. Все це може виявитись лише початком повної перебудови цієї вулиці.

Архітектура фасадів будинків на вул. Хрещатик сьогодні.

Хрещатик фактично являє собою своєрідний музей архітектури 18-21 сторіччя під відкритим небом.

Відкривають його розкішна будівля нинішньої Київської державної філармонії (неоренесанс, бароко, 1882р, архітектор В.Ніколаєв) та помпезна будинок Українського дому (неокласицизм, постмоднізм, 1982р, архітектор В.Гопкало).

Якщо прямувати далі по вулиці то можна бачити цілісний архітектурний комплекс будинків в стилі модерн - №6 (раціоналізм, пізній модерн, скульптурне оздоблення фасадів барельєфами по малюнкам бельгійця К.Маньє «Індустрія», 1913р, архітектори І.Зекцер, Д.Торов), №8 (неокласицизм, модерн, скульптурна ліпка античних ваз, 1913р, архітектор Л.Бенуа), та №10 (неокласицизм, модерн, оздоблення фасадів скульптурною ліпкою, що символізують торгівлю, виробництво та мореплавання, 1913р, архітектор П.Андрєєв, скульптор В.Кузнецов).

За зеленню алеї, можна побачити комплекс будівель №7-11 в стилі раціоналізму (1957р, архітектор В.Заболотний). Цікаве поєднання – великі цегляні блоки (прогресивна технологія, початок масового блочного будівництва) в фасаді будинку та шикарні лабрадоритові колони в оформленні його порталу.

Далі ніби можна поглянути в сусідні зали музею – зал сучасної архітектури (оздоблення Майдану Незалежності) і персональний зал архітектора Беретті (1843 р., будівля Міжнародного Центру мистецтв) та пройти далі. Продовжують експозицію зразки необароко №13-17 (1951 р., архітектори

О.Власов, А.Добровольський, Б.Приймак). В їх оздоблені присутні елементи іспанської архітектурної школи.

На протилежній стороні вулиці висяться адміністративні будівлі в неокласичному стилі що формують собою так звану «архітектурну дугу» - цікаве просторове рішення містобудівників (1950-ті роки, архітектори В.Єлізаров, В.Ладний, О.Заваров та інші). Перериває її Т-подібна будівля №32 (неоренесанс, декор в стилі флорентійського палаццо, багате скульптурне оздоблення, 1913р, архітектор Ф.Лідваль, скульптор В.Кузнецов), що йде вглиб кварталу, а фасадом прикрашає Хрещатик.

Будинок №36 (класицизм, 1957р, архітектори О.Власов, В.Заболотний, О.Малиновський) побудований з відступом від червоної лінії забудови правої сторони Хрещатика, а тому випадає з загального ряду, відкриваючи будівлю №38 Центрального універсального магазину (конструктивізм, раціоналізм, 1939р, архітектори Д.Фрідман, Л.Мецоян). На сьогодні це єдина будівля цього періоду забудови Хрещатика.

Продовжують експозицію радянського періоду забудови будинки №21-25, 29 (ретроспективізм, бароко, ампір, 1950-ті роки). Увагу привертає №25 – він побудований з відступом від лінії забудови, припіднятий над усіма іншими, має відкриту перспективу з боку вул. Б.Хмельницького і по задуму архітекторів мав стати висотною домінантою Хрещатика наряду із будівлею готелю «Москва». Та, на час його зведення, розпочалася так звана «боротьба з надмірністю в архітектурі». Це призвело до зменшення поверховості готелю та відмови від шпилю, що мав його увінчувати, а також до непропорційного укорочення шпилю на будівлі №25.

Серед зелені каштанів можна навіть не помітити зовсім скромний будиночок №27А – єдиний що вцілів на непарній стороні Хрещатика з дореволюційних часів. Він був флігелем в другому ряді тогочасної забудови Хрещатика. Парна сторона Хрещатика №40-52 – повністю збережена забудова дореволюційного Хрещатика (еклектичне оздоблення фасадів з елементами історизму, 1880-ті роки). Ці будинки можна бачити на багатьох світлинах старого Києва.

Закінчується огляд експозиції цього неофіційного музею архітектури комплексом будівель на Бессарабській площі. Бессарабський ринок (раціоналістичний модерн, 1912 р., архітектором Г.Гай, інженер В.Рабуєвич) став першим критим ринком в Україні. При його будівництві застосовувались новітні будівельні матеріали – бетон, метал, скло, а також цікаві інженерні рішення та прогресивні технології – шарнірна конструкція даху, холодильне обладнання, система водопостачання, водовідведення, вентиляції та опалення. В цій споруді поєднувалися модерні, раціоналістичні форми з національними

мотивами. Так, фасад будівлі (61 метр довжиною) прикрашений великими вітринами традиційної та аркової форми, рельєфами скульпторів Т.Руденка та О.Теремця, квітами, орнаментами з цегли. Вражає металопластика на ґратах воріт, де зображені табуни качок, над воротами - бичачі голови, що відбивало народні мотиви, які природно поєднувалися з модерно-раціоналістичною стилістикою [7].

Рис.3. Бессарабський ринок 1954

Висновок.

Стилістика оформлення фасадів будинків вулиці Хрещатик відіграє значну роль в формуванні цілісного архітектурно-художнього образу столиці в цілому. Різноманітна стилістика суперечать між собою, що підкреслює історичну спадщину забудови Хрещатика.

Література

1. Черкес Б.С. / Національна ідентичність в архітектурі громадських центрів столичних міст в умовах ідеологічної детермінації / Автореф. дис... д-ра архіт.: 18.00.01 ; Київ. нац. ун-т буд-ва та архіт. — К., 2006. — 36 с.
2. Черкес Б.С. / Формування ансамблю вулиці Хрещатик Вісник/ Нац. ун-т «Львівська політехніка». — Львів, 2002. — N439: Архітектура.
3. Малік Т.В. / МОН. Історія дизайну архітектурного середовища: Навчальний посібник. – К.: КНУБА, 2003. – 192 с.
4. Кальницький М., Киркевич В., Грицек М. / Київ, Туристичний путівник, Київ-Львів, Видавництво «Центр Європи», 2001 - 710 с.

5. Кудрицький А.В. Вулиці Києва/ Київ, «Українська енциклопедія» імені М.Бажана, 1995 – 240 с.
6. Киркевич В.Г., Киев и «Киевлянинъ», Издательский дом «Киевлянинъ», 2005 – 11 с.
7. Анисимов А.Л. / Киев и киевляне. Я вызову любое из столетий (в 2-х томах), Издательство «Курч», 2002-2003, I - 272 с., II – 125 с.
8. Ковлинський В.В./ «Київські мініатюри», Видавництво «Літопис», Київ, 2002-2006, т.1-5.
9. Кудрицький А.В./ Київ. Енциклопедичний довідник, Головна редакція УРЕ, Київ, 1981 – 665 с.
10. Проценко Л.А. / «Історія київського некрополя» - 224 с.
11. Малаков Д.В. / «Київ. 1941-1943» Фотоальбом, Видавництво «Кий», 2000р – 12 с.
12. Рибаків М.А. / «Хрещатик відомий і невідомий». Краєзнавчі нариси. К.: "Кий", 2003 – 7 с.

Аннотация

В статье рассматривается архитектура центральной улицы Киева, этапы её застройки и архитектурные стили её фасадов.

Annotation

In the article the architecture of the central streets of Kiev, the stages of its building and architectural styles of the facades.